

Za vsak greh zadoščenje

Pred 70 leti so partizani požgali cerkev v Ajdovcu

V ljubljanski stolnici je bila 10. januarja 1943 spravna pobožnost za bogoskrunstvo v Ajdovcu 11. decembra 1942. Škof Gregorij Rožman je v pridigi dejal: »Ponoči 11. decembra so partizani napadli vas Ajdovec. Domača straža se je branila. Partizani so požgali župnišče, ne samo župnikovo imetje, tudi boljšo mašno obleko, ki je bila v župnišču shranjena, in vse uradne knjige: rojstno, mrliško, poročno za 152 let nazaj. Zakaj so to kulturno in zgodovinsko škodo naredili, ki se popraviti ne da, je nerazumljivo, da ni mogoče več napraviti nobene listine.

Požgali so cerkev, notranjost so polili z bencinom in zažgali, da je zgorelo vse: klopi, spovednice, orgle, vsi trije oltarji, z velikim oltarjem je zgorel tudi tabernakelj in v njem Najsvetejše.

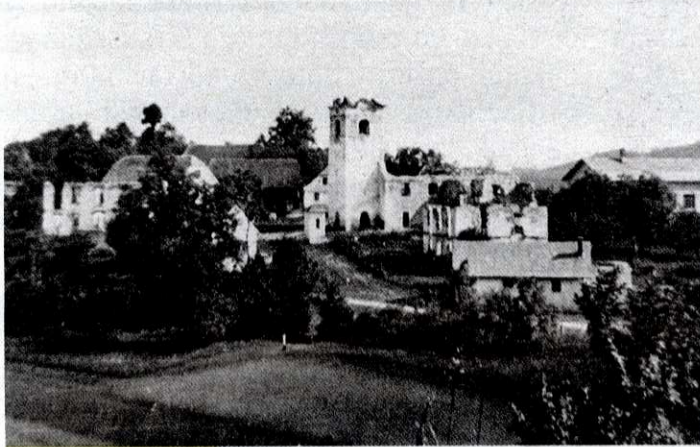
Župnika, čuvarja in služabnika Najsvetejšega, so imeli ujetega. Ko je videl, da cerkev gori, je ponovno prosil, naj ga puste, da reši vsaj Najsvetejše – niso ga pustili. Izgovarjali so se, da je nevarno hoditi v cerkev, ker se od obeh strani strelja. Ko so pa pozneje duhovnika poslali pred društveni dom kot posredovalca, so mogli nehati streljati, prej pa ne, da bi se rešilo Najsvetejše onečaščenje. Če so mogli partizani in celo partizanke v cerkev, da so polili bencin in zažgali, bi mogli vzeti s seboj tudi ajdovškega duhovnika, da bi odnesel Najsvetejše.

Kakšen je razlog, da niso pustili rešiti Najsvetejšega? Priče pripovedujejo, da so nekateri partizani obeh spolov divje se veselili in ploskali, ko je notranjost cerkve gorela, če je to res, je bil nagib sovražstvo do Najsvetejšega, je to strašen greh – največji, ki se more med kristjani zgoditi. Pa če sodimo milo in ne trdimo, da je bilo iz sovraštva, je bil vendar velik, velik greh, da niso pustili rešiti Najsvetejšega – greh malomarnosti, greh preziranja, greh silne brezbrčnosti, ker so s tem pokazali, da njim Najsvetejše ni toliko vredno, da bi ga bilo treba rešiti, vsaj vse poskusiti, da bi ga rešili. Tako pa je podoba hostije – kruha zgorela. Ko so žalostni farani raziskovali pogorišče, so našli na kraju, kjer je nekoč stal veliki oltar, tudi od monštrance srednji del, ki je obdajal hostijo in v sredi nekaj čisto belega – hostija – spoštljivo so ga pokopali ob kapelici pred cerkvijo.«

ŽUPNIK GREGOR MALI

Oktobra 1935 je v Ajdovec prišel novi župnik Gregor Mali, rojen leta 1901 na Selih pri Kamniku. Ko je prevzel župnijo v Ajdovcu, je bil eden najmlajših župnikov v škofiji. Morda mu je tudi to pomagalo, da se je hitro vživel v razmere v župniji in se z vnemo vrgel na delo.

Poleg običajnih dušnopastirskih opravil je takoj po prihodu v Ajdovec imel pred očmi zlasti dvoje. Prva zadeva je bila povezana s cerkvijo Sv. Trojice v Ajdovcu, ki je bila menda zgrajena že pred letom 1500 in je že dolgo služila kot farna cerkev, ni pa še bila posvečena. Še eno posebnost najdemo pri ajdovski cerkvi: nikoli ni imela svojega pokopališča; to je bilo vedno na Selih pri podružnični cerkvi sv. Nikolaja. Duhovniki-domačini, osem jih je tedaj delovalo po raznih krajih in so se tu in tam oglasili tudi v rojstni župniji, so novega župnika spodbujali, naj poskrbi za posvetitev farne cerkve. Župnik se je brez velikega razmišljanja lotil dela. S pomočjo faranov je poskrbel za izdelavo kamnitega oltarja in treh oltarnih stopnic, pri čemer so uporabili



Po vojni uničeni Ajdovec

domači ajdovski marmor. 7. junija 1936, na nedeljo Sv. Trojice, so v Ajdovcu imeli slovesnost posvetitve cerkve, ki jo je vodil škof Gregorij Rožman.

Drugi, večji projekt, ki se mu je posvetil župnik Mali, je bila gradnja cerkvenega prosvetnega doma, za prostore



Gnidovčeva plošča, ostanek uničenja leta 1942, s sledovi partizanskih krogel. Foto: I. Z.

verske in prosvetne organizacije, kjer bi bila tudi primerna dvorana za razne prireditve in predavanja.

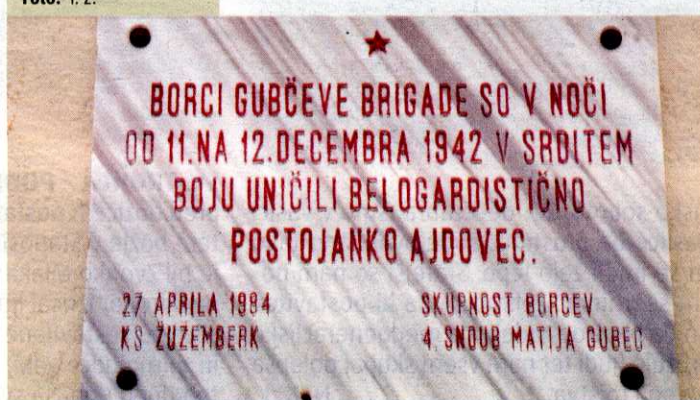
PARTIZANSKI NAPAD

Ajdovec je leta 1942 v primerjavi z mnogimi drugimi kraji na Dolenjskem in Notranjskem sprva brez žrtev preživel tegobe okupacije in komunistične revolucije. Potem pa se je naenkrat zgrnila

nadenj uničujoča kataklizma komunističnih zločincev. Začelo se je 16. oktobra 1942, ko so prišli partizanski morilci na dom ajdovškega župana, uglednega moža daleč naokoli, Stefana Vidriha na Brezovi Rebr in ga umorili. V naslednjih dneh se je vsul plaz, ko so se možje in fantje množično pridružili z umorom povzročeni postojanki vaške straže v Ajdovcu. Naenkrat jih je bilo čez sedemdeset, ki so se odločili braniti svoje vasi in življenje. V noči na 12. december 1942 jih je obkolila in napadla desetkrat številnejša partizanska Gubčeva brigada, ki ji je poveljeval Lado Ambrožič - Novljan. Branilci pred njeno uničujočo vnemo niso imeli nobene možnosti, saj so bili zelo slabo oboroženi. Partizani so zažgali župnišče in cerkev, potem pa še tri leta pred tem zgrajeni Gnidovčev dom.

PARTIZANI SO SE DIVJE VESELILI IN PLOSKALI, KO JE NOTRANJŠČINA CERKVE GORELA.

Še danes morajo Ajdovci sredi vasi gledati borčevsko ploščo, ki slavi zločin. Foto: I. Z.



Leta 1972 je v Ljubljani izšla knjiga *Gubčeva brigada*, ki je imela 1.074 strani. Napisal jo je Lado Ambrožič - Novljan. Eno od podglavij je njen avtor naslovil – za tiste čase značilno – *Osvoboditev Ajdovca* (ta odlomek je bil oktobra 1982 pod istim naslovom – z velikimi črkami – ponatisnjen v reviji *Naša obramba*). Na trinajstih straneh je opisal partizanski napad na postojanko vaške straže v Ajdovcu v noči na 12. december 1942. Napadalni partizanski enoti, Gubčevi brigadi, je takrat poveljeval prav on.

Po Ambrožiču naj bi partizanom najprej uspelo zažgati šolo, iz katere naj bi se večina branilcev rešila.

Potem je bolj podrobno opisal uničenje cerkve in prosvetnega doma. »Po zavzetju šole je prišla na vrsto posadka v cerkvi. Tu je bilo šest do osem belih. Del je bil v zvoniku s starim francoskim puškomitraljezom, del pa je bil v cerkvi. Cerkev je bila tako grajena, da se je prišlo v zvonik s kora. Za napad na cerkev so sestavili bombaško trojko in jo oborožili z bombami in s pištolami. Najprej so poskušali vdreti skozi vrata. Ključavnica se pod revolverskimi strelji ni hotela vdati, zato so na kljuko obesili dvokilogramsko letalsko bombo in jo vžgali. Bomba je razbila vrata, nakar so bombaši vdrli v cerkev in začeli loviti belogardiste okoli oltarja. En bombaš je s strelji iz revolverja na koru varoval druge borce, zakaj beli so se tod skušali rešiti na zvonik. Ker belih niso mogli ukrotiti, so znesli na kup nekaj klopi, jih polili z bencinom in zažgali. Požar je zajel leseni kor in se skozi odprtino prelizal do lesenega odra v notranjosti zvonika. Usoda belih je tako bila zapečaten. Ogenj je zajel vso cerkev. Bombaši so nato drug za drugim zapuščali cerkev. Zadnjega, Francita Kolarja, je zadel partizanski mitraljezec, misleč, da je belogardist.«

Navidez res slikovit opis »boja« v cerkvi, toda kako so nosili težke cerkvene klopi na kup, če »belih« v cerkvi niso mogli ukrotiti. En sam bombaš je z revolverjem varoval tovariše in zapiral pot v zvonik, torej »belih« v cerkvi sploh ni bilo. Domačini so prepričani, da sta bila v celem cerkvenem poslopju samo dva stražarja v zvoniku: Franc Štrumbelj in Dominik Jarc. Nekateri imajo še danes pred očmi, kako sta se iz gorečega zvonika spustila na tla. Prvi se je spustil po strelodvodu, vrzel pred sebe bombo in mu je kljub hudim opeklinam uspelo pobegniti, drugi se je spustil po goreči vrvi in že ranjen padel na tla. Napadalci so bili takoj pri njem, ga odvedli v dolinico pod župniščem in ga tam dotolkli. Med napadalci je bil tudi Lojze Vršnik, ki je decembra 1955 v *Dolenjskem listu* objavil svoje spomine na apokaliptično noč v Ajdovcu. Tudi njemu je ostalo v spominu, da sta se iz gorečega zvonika spustila dva stražarja. Ognjeni zublji so z veliko silo požirali zvonik in »bilo je videti zvonove, ki so od vročine začeli dobivati rdečkasto barvo. To je trajalo le malo časa, kajti kmalu so zgrmeli na tla.«

Po uničenju cerkve je na koncu partizane čakal najtrši oreh, vaški stražarji v Gnidovčevem prosvetnem domu, ki so ga domačini z lastnimi rokami zgradili tri leta prej (1939).

ZA PARTIZANI – UNIČENJE

Partizani so ubili 16 branilcev, večino preostalih pa kot ujetnike odgnali na Brezovo Reber. Tam so jih 21 »obsodili« na smrt. Smrtonosni zapisnik so podpisali znani partizanski »heroji«: Lado Ambrožič - Novljan, Jože Brilej, Milovan Šaranovič, Dušan Bravničar in Viktor Avbelj. Ujetnike so umorili v bližnjem gozdu.

V nedeljo, 13. decembra, je bil na Selih pogreb mož in fantov, ki so bili ubiti med napadom v Ajdovcu. Že prejšnji dan so domačini z dovoljenjem »osvoboditeljev« pobrali njihova trupla in jih prepeljali na Sela. Na pokopališču poleg cerkve sv. Nikolaja so možje izkopali veliko jamo in v njo brez krst drugo poleg drugega položili šestnajst trupel. Župnik Gregor Mali je takoj po pogrebu odšel v Žužemberk.

V ponedeljek, 14. decembra 1942, so partizani na dvorišču Gnidovčeve domačije v Gornjem Ajdovcu ustrelili šestindesetletnega očeta Franca Gnidovca (takrat so v Ajdovcu požgali še šolo). Njegov oče Jernej je pred prvo svetovno vojno kar trideset let opravljal župansko službo v Ajdovcu. Franc se je leta 1910 poročil z Antonijo Legan s Sel in sta imela deset otrok.

Le redki, ki so bili na njegovem pogrebu na Selih, so vedeli, da so hkrati z njim spustili v jamo tudi nekaj zoglenelih koščic Franca Legana, ki so jih izbrskali iz ruševin dvorane prosvetnega doma in položili v leseno škatlico od kvasa. Da je tam umrl Franc Legan, so vedeli, ker so med opekami našli košček njegove jopice.

Gnidovčev in Leganov skupni grob je 21. marca 1943 blagoslovil žužemberški kaplan, ki je prišel z oddelkom vaške straže, da bi prepeljali v blagoslovljeno zemljo enaindvajset žrtev krivične komunistične obsodbe. Skupaj s svojci žrtev in drugimi domačini so stražarji odšli v gozd pri Brezovi Rebr in izkopali enaindvajset trupel. Po pogrebni maši so jih pokopali v skupnem grobu na selskem pokopališču.

Za partizani je v Ajdovcu ostalo pravo razdejanje – na stavbah in v dušah.

Leta 2005 so borci in njihovi somišljeniki na trgu sredi Žužemberka pred občinsko stavbo postavili spomenik partizanskemu »heroju« Ladu Ambrožiču - Novljanu – uničevalcu Ajdovca.

ŠKOF VOVK V AJDOVCU

Škof Anton Vovk je leta 1947 birmoval tudi v Ajdovcu oziroma na Selih pri Ajdovcu, zaradi česar je bil kasneje na zaslišanju na Udbi deležen nekaj »vprašanj«. Zaslihanje je takole opisal: »V Ajdovcu je bila birma in vizitacija v torek, 9. septembra /1947/. Župnijska cerkev in župnišče je razvalina. Vodijo pogovore, da postavijo novo cerkev na drugem, bolj primernem kraju, v bližini. Kdaj bo to? Porušena je bila med prvimi v škofiji 12. 12. 1942. Verniki se zbirajo v edini podružnici sv. Nikolaja na Selih, kjer je tudi pokopališče. Lepo so podružnico prenovili in v kmečki hiši lepo skrbijo za preživljanje svojega duhovnika /Franc Kastelic/. V majhni cerkvi in zunaj nje so se v najlepšem redu izvršili vsi birmanski obredi in verniki so bili jako hvaležni, da je bila birma tudi v njihovi župniji. To je menda tudi edina župnija, v kateri so ostali še nedotaknjeni in neporavnani z zemljo domobranski grobovi. So na novem delu pokopališča in jih nisem prav na licu mesta videl in obiskal. Mi v Ajdovcu samem o tem niti ni nihče povedal. Pač pa me je krepko prijemala OZNA /Udba/ v Ljubljani, ko sem bil 8. oktobra dve uri in en četrt zaslišan, da sem šel posebej obiskat in molit na grob domobrancev v Ajdovcu. Da je to grob kar 40 domobrancev. Povedal sem, da o teh 40 prvih slišim in da sem bil res, kot zahteva obred, pri križu, ki je pa na starem delu in na drugi strani cerkve. Opomnil sem, da iz tega razvidijo, kakšne poročevalce imajo, so mi pa rekli: 'Naša poročila so preverjena!«

Novo cerkev so v Ajdovcu lahko zgradili šele leta 1989. ■